Було це за часів великого гетьмана. Збирав тоді гетьман Богдан військо, щоб свободу Украйні здобути. Тільки як його усіх селян оповістити, щоб до війська збиралися? І вирішив тоді гетьман по всій Украйні універсали розіслати. Ну, звичайно, покликав писаря, розказав йому, що і як писати. Той зробив скільки-то копій. Тоді гетьман до козаків звернувся: "Гей, дітки! Хочу я сповістити народ наш, щоб у кожному селі усі, хто сили має, озброювалися, били панів із підпанками та до лав війська козацького поспішали. Бо ж бо тільки великими силами зможемо подолати ворогів наших. Хто з вас погодиться по панських маєтках їздити, правду про діло наше святе розповідати?"

Звичайно, визвалися сміливці, і серед них козарлюга один. Його товариство Швидкоглядом охрестило. Такий спритний, швидкий та вдалий, а розумний же, Господи! Все каламбурить, каламбурить, а, бува, полковник тільки скаже: "Треба подумати, як те і те зробити", як у козака вже й план готовий є. Або все лежить, спить, або люльку палить, аж як мусять гінця посилати, обов’язково цього молодика кличуть, бо він за годину куди завгодно дійде й назад повернеться. Знали братчики, що химородник він, тому і зверталися за допомогою ті, кому потрібно або важке поранення якнайскоріше загоїти, або про долю жінки чи нареченої зниклої дізнатися.

Так ось, взяв Швидкогдяд універсал, за пазуху поклав, гетьману вклонився, оселедець навколо лівого вуха закрутив і пішов із табору, поки інші гінці коней сідлали.

Зайшов у ліс, тричі через голову перевернувся та перетворився на вовка-сіроманця, і як припустить! Дістався села, став людиною і до найбіднішої хатки шмигонув. Там з хазяями – шу-шу-шу! – побалакав, вони народ і запросили на околицю. Честь-честю зачитав дядькам універсал, розтлумачив, як до війська дістатися, і знов ноги в руки та гайда!

Багато міст побачив та сіл обійшов і одного разу завітав до одного маєтку панського, тільки почав до людей говорити, як сталася несподівана річ – заманулося пану на полювання поїхати. Він до лісу, а там почесне зібрання гомонить.

Ну, служки схопили Швидкогляда, перед очі панові поставили. Пан від люті аж посинів.

– Ти навіщо, такий-сякий, мою землю топчеш, моїх рабів бунтуєш? – бризкає слиною пан.

Скривився козак, наче кисле проковтнув:

– Хіба це твоя земля? І де тії раби? Це наша земля, і ми – люди вільні.

– Моя! – горлає пан. – У мене про це грамота є, королем затверджена. І всі, хто на цій землі живе – мої раби.

– Так на цій землі не тільки люди живуть, – сміється Швидкогляд. – Тут ще й вовки, лиси, ведмеді мешкають. А вже про птахів та комах і казати годі. Невже ж і вони твої раби? До речі, ти, паночку, їх про це сповістив?

– Отакої! Мені не треба цю мізерію сповіщати! – пихато відповідає пан. – Як схочу, то накажу усіх птахів перестріляти, усіх комах перебити. Я – хазяїн. Що бажаю, те й роблю. Ось зараз звелю коней з візка випрягти, а отих нікчемників, що бунтувати супроти моєї милості хотіли, запрягти. І сам у той візок всядуся.

Махнув своїм поплічникам, вони шаблюки вихопили, на людей посунули. Ну, Швидкогляд плечима повів, чубом тряхнув – пан про нього і забув одразу. Шепнув щось козак сільським ватажкам, а потім у лісову хащу подався.

Панові ж служники повипрягали коней, а замість них самих старих та шанованих дідів повпрягали. Пан зареготав, у візок всівся й горлає.

– Ну ж бо, мої коники прудконогі, біжіть до болота. Ми там полювання на комах влаштуємо. Хто більше комарів спіймає, тому ласкаво дозволю у своєму лісі мухомори збирати. Дивіться, – загрожує, – якщо будете повільно рухатися, то скуштуєте батогів.

Перехрестилися дідки і мерщій до багнища. Та так швидко, що слуги панські повідставали.

А Швидкогляд у цей час за кущем тричі через голову перевернувся і перетворився на комарика. Полетів до болота, зібрав комах до дідька лисого, навчив, що робити, і далі полетів.

Прилетів до барлогу ведмежого, тричі через голову перевернувся і перетворився на ведмедя. Заревів так, що кудлач із домівки вискочив, наче ошпарений. Зібралися й інші тварини. І з ними чаклун побалакав, чомусь навчив та й знову тричі через голову перевернувся і перетворився на сокола. Полетів сокіл, заклекотів; зібрав таку зграю, що й за сім п’ятниць не перелічити, і птахам завданнячко дав.

У цей час приїжджає до багна пан.

– Тпру! – репетує. – Нумо, коники, біжіть, комах ловити. – Дідки й порозбігалися.

Сидить пан у візку, зітхає. Відкрив рота, а туди комарів налетіло! І кожен за язик ужалити намагається. Інші комарі теж гав не ловлять, куди заманеться пана жигають. Дзижчать: "Не раби ми тобі, пане, не раби!" Він спочатку одмахувався, а потім з візка зіскочив. "Рятуйте!" – галасує.

Тільки з візка зіскочив, як бачить – ведмідь до нього прямує, а за ним і лиси, і зайці, і білки, кого тільки нема. Пан навтьоки. Та де там! Спіймали його, заламали, і – лясь! лясь! – давай сердешного хворостинити. Хто по спині, а хто і нижче. Товкли його, товкли, аж втомилися. "Ну що, – питають, – більше не будеш нас зневажати, своїми рабами обзивати?" Дивляться: а пан ледь живий лежить. Ну, то й звірі у своїх справах і порозходилися.

Хотів пан встати, та ноги в нього підгинаються, дрижать, от він накарачках з лісу й почвалав. Аж звідки і взялися птахи. Такого галасу наробили, аж луна розляглася. А він чує: "Не раби ми тобі, не раби!"

Виповзає пан з лісу, а там люди стоять, гиготять, аж за боки взялися. І виходить вперед Швидкогляд, посміхається люб’язно.

– Що, – каже, – паночку, отримав розуму через задню браму? Чия це земля, відповідай!

– Ваша, – шепоче пан. – І ви всі вільні. Тільки життя, життя даруйте!

Козак йому:

– Щоб сьогодні ж усім вільну дав, бо як повернуся, то замало тобі не буде.

Пішов собі Швидкогляд далі, по інших містах та селах, поніс звістку радісну про волю народну.

Пан той, бають, не збрехав, у той же день усіх селян звільнив, гроші бідним пороздавав, а сам до Англії подався. У них, англійців, усюди лад, ні комахи, ні звірі, ні птахи не розмовляють; хіба що папуги у цирку. А це ж зовсім інша справа.

Чи правда воно, чи брехня – не знаю. За що купив, за те й продаю.

* Великий гетьман – гетьман Богдан Хмельницький.

* Універсалом називається документ, що у феодальній Речі Посполитій і на Україні XVI-XVIII ст. мав характер публічно-правового акта (маніфест, жалувана грамота й ін.)

* Химородник – так називали віщунів, характерників на Запорозькій Січі.